

Marshall “Yardımları” : Türkiye’nin Dışa Bağımlılık Sürecine Etkileri

Marshall "Aid": The Effects of Turkey's Foreign Dependency Process

İsmail Cem AY^a

Özet

II Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Sovyetler Birliği ve Amerika dünyada iki süper güç pozisyonuna gelmiştir. Böylece dünya siyasi tarihinde Soğuk Savaş dönemi (1947-1991) olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. ABD siyasi alanda rakibi olan Sovyetlerin, komünizm ideolojisini dünyaya yayma politikasını engellemek için pek çok girişimde bulunmuştur. ABD'nin bu girişimlerinin başında Truman Doktrini (1947) doğrultusunda hayata geçirilen Marshall Planı (1948) yer almaktadır. Türkiye'de bu dönemde üzerinde giderek artan SSCB baskısından kurtulmak için ABD ile ilişkileri güçlendirmiş ve Marshall Planı'na dahil edilmiştir. Marshall Planının uygulanabilmesi için gerek iç gerekse dış koşullarda dönüşüm kaçınılmaz olarak yaşanmıştır. Bu çalışmada, II.Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye ekonomisinin gerek iç gerekse dış etkenler nedeniyle uygulamaya koyduğu Marshall Planının ekonomik ve politik koşullara göre detaylı analiz yapılmıştır. Özellikle, Türkiye'nin dışa bağımlılığı sürecinde Marshall Planı'nın etkisi incelenmiş ve Marshall Planı'nın Türkiye'nin dışa bağımlılığını arttıran bir uygulama olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Ekonomisi, Makro Ekonomi, Marshall Yardımları, Truman Doktrini, Dışa Bağımlılık.

Jel Kodları: E660, A130, E020, F43, F620, Q170

Abstract

After the end of World War II, the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and the United States of America (USA) have become two superpowers in the world. Thus, a new period in the world political history has begun, which is called the Cold War period (1947-1991). The USA has made many attempts to prevent the Soviet policy of spreading the ideology of communism to the world, which is its rival in the political field. The Marshall Plan (1948), which was put into practice in line with the Truman Doctrine (1947), is one of these initiatives of the USA. In Turkey to escape the growing pressure on the Soviet Union in this period has strengthened relations with the United States and was included in the Marshall Plan. Transformation in both internal and external conditions was inevitable for the implementation of the Marshall Plan. In this study, after World War II, both domestic and details of Turkey's economy of the Marshall Plan that was implemented due to external factors were analyzed. In particular, the effect of the Marshall Plan was examined in the process of Turkey's dependence on foreign and Turkey's foreign dependence and the Marshall Plan to the conclusion that an application has been reached increases. In the study, it is aimed to contribute to the literature.

Key Words: Turkey Economics, Macro Economics, Marshall Aid, Truman Doctrine, Foreign Dependency

Jel Codes: E660, A130, E020, F43, F620, Q170

Başvuru: 20.03.2021

Kabul: 14.04.2021

^a Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem AY, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, icay@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8915-8183.

GİRİŞ

Türkiye, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden çok kısa bir süre sonra hiç beklemediği Sovyet talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye bu beklenmedik taleplere karşı koyabilmek için Amerika Birleşik Devletleri’ne yakınlaşmıştır. ABD de aynı dönemde II. Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu yeni stratejisinin gereği olarak, tıpkı Avrupa’ya yaptığı gibi, Türkiye’ye de Truman Doktrini perspektifinden Marshall Planı ile destek verme sürecine girişmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’nin Sovyet tehdidinden kaçmak için kullandığı Marshall yardımlarının, Türkiye’nin dışa bağımlılık sürecine olan etkisi incelenmeye çalışılacaktır. Bu etkiye cevap aramak için dönemin günlük gazeteleri, kanunlar, akademik dergilerde konuyla ilgili yayımlanmış çalışmalar ve yine konuyla ilgili yayımlanmış basılı eserler taranmıştır. Bu araştırma neticesinde; Marshall Yardımları’nın öncelikle nasıl bir uluslararası ortam içinde doğduğu ve geliştiği üzerinde durulacaktır. Özellikle içinde bulunulan konjonktürde, yıkılan Avrupa’nın yeniden imar ve inşası için ABD’nin planları ve bu planları hayata geçirmek için organize ettiği kurumlar ve güç savaşları üzerinde durulacaktır.

Ardından, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik konjoktürel ortam ve bu ortamın dönüşümünde etkili olan dinamiklerden bahsedilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye, ABD ve SSCB ilişkileri başlığı altında, SSCB’nin istekleri üzerine toplanan Postdam Konferansı hakkında bilgi verilecektir. Bu konferansın hemen ardından ABD’nin tutumundaki ciddi değişimden ve bu değişimin ilk adımı olan Missouri zırhlısının Türkiye ziyaretinin yansımalarından bahsedilecektir.

Çalışmanın temel konusunu oluşturan dördüncü bölümde ise Truman Doktrini, Marshall Planı’nın ortaya çıkış sebepleri, yardımın kullanılması ve sonuçları Türkiye özelinde incelenmiştir. Bu incelemede özellikle “Türkiye’nin bu yardımlara ihtiyacı var mıydı?” ve “bu yapılanlar gerçekten makro iktisadi olarak bir yardım mıydı?” sorularına da cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. ULUSLARARASI ORTAM VE DİNAMİKLER

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’nın içinde bulunduğu en kötü durum, ödemeler bilançosunda karşımıza çıkıyordu. İhracat azalmış, ithalat çoğalmış, eskiden bu açığın kapanmasına yardım eden diğer gelir kaynakları kurumuştur. 1947’de bu açık 7 milyar dolara ulaşmıştı. Açığı önlemek için Avrupa’nın ya ihracatını iki katına çıkarması ya da ithalatını yarı yarıya azaltması gerekiyordu. Birinci durum için kısa sürede sonuç beklenemezdi, ikinci durum için ise hayat standardının tahammül edilemeyecek bir seviyeye düşmesi gerekmekteydi (Suvla, 1949:145).

Savaşın bitiminde kurulması düşünülen yeni dünya düzeni ile uluslararası işbölümü henüz savaş devam ederken planlanmış ve bu doğrultuda uygulamalar hayata geçirilmiştir. Hem Japonya, İtalya ve Almanya’nın gerek savaş öncesi ve gerekse savaş süresince benimsemiş oldukları aşırı sağcı ve ırkçı görüşler doğrultusunda ortaya koydukları “yeni düzen”e ilişkin propagandaları, hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) benimsemiş olduğu sosyalist rejimin az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) kabul görmeye başlaması, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) liderliğinde kapitalizmi benimsemiş ülkelerde “yeni bir kapitalist düzen” arayışına girilmesine sebebiyet vermiştir. Savaşın bitmesinin hemen ardından savaşın en derin izlerini barındıran Avrupa’nın bir bölümünde SSCB merkezli bir sosyalist bloğun oluşmaya başlaması, eş anlı olarak Avrupa’dan kilometrelerce doğuda yer alan Çin’de gerçekleşen devrim ile birlikte sosyalist rejimin hakimiyet kazanmaya başlaması; başta Birleşik Devletler olmak üzere önde gelen diğer (kapitalist) sanayileşmiş ülkelerdeki siyasal yönetimlerde ve büyük sermaye çevrelerinde büyük bir kaygı ve telaşa neden olmuştur. Tüm bu olaylar kapitalist sistemde yeni bir yapılanmayı ve belki yeni bir dönüşümü kaçınılmaz kılmıştır (Sönmez, 1998:85).

Dönemin psikoloji de bu yapılanmanın önünü açar nitelikteydi; savaştan batı dünyasının yeni lideri olarak çıkan ABD “barışın ve demokrasi”nin temsilcisi olarak tüm dünyanın “gözünü kamaştıran” bir zenginliğe sahipti. Bu dönemde başta az gelişmiş ülkeler olmak üzere dünyanın çok büyük bir bölümü; ABD ile olan ilişkilerini geliştirerek ABD’nin sağlayacağı desteklere “hak kazanarak”, “hür dünyaya” katılmak bu sayede de “özgür ve uygar” olma fırsatını kaçırmak istemiyorlardı (Aydoğan, 2003:814).

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile bir anda ABD, dünyada yer alan sömürge düzeninin kaldırılması gerektiğini dile getirmeye başladı. ABD’nin bu isteğinin arkasında sadece demokrasiye olan inancı bulunmamaktaydı. Kapitalist blokta başat rol görevini sahiplenen ABD; özellikle Fransa ve İngiltere’nin çevresinde yer alan sömürge kuşağının kırılmasıyla birlikte, kendisi için yeni pazarlara ve daha da önemlisi yeni hammadde kaynaklarına ulaşabilme fırsatını bulacağına inanıyordu. Özellikle sosyalist dünya görüşünün sömürgeler yada oluşturulacak yeni devletler tarafından bir model olarak benimsenme ihtimali bile ABD’yi bu bölgelerde denetimi ele almaya itmiştir (Sönmez, 1998:85).

Savaş sonrasında uluslararası –kapitalist– ekonominin ve parasal düzenin oluşturulmasına önderlik eden ABD, savaşta kendi topraklarında yaşamamış olmasının getirdiği avantajlar ve diğer ülkeler karşısında sahip olduğu iktisadi, siyasi ve askeri alandaki gücüyle hegemonik bir güç olarak ortaya çıkmış ve bu gücünü kapitalist sistemin yeniden yapılanma sürecinde kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır.

Aslında söz konusu yeniden yapılanma sürecinin genel esasları daha II. Dünya Savaşı sona ermeden önce, 1944 yılında yapılan Bretton Woods anlaşmasıyla belirlenmiştir. İktisadi sistemde gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmek amacıyla 1947’de Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası ya da IBRD) kurulmuştur. İlâveten 1948 yılında oraya çıkan Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT) ile de bu sürecin işleyiş kuralları belirlenmiştir (Karabağ, 2021: 264). Tüm bunların sonucunda para sermaye, meta sermaye ve üretken sermayenin birbirlerini tamamlayacak şekilde uluslararası düzeyde yeniden yapılanmaları, hukuken garanti altına alınmıştır. Oluşturulan bu ulusüstü kurumların dışında, Amerikan hegemonyasının öne çıkacağı yeni bir ekonomik düzen ve yeni iş bölümünün temellerinin atılmasında şüphesiz Marshall Planı’nın da önemli bir görevi olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Amerika’nın uluslararası ekonomik ilişkilere getirdiği dönüşüm ile birlikte “devletler arası tekil ilişkiler yerine” ABD’nin kurulmasında liderlik ettiği örgütler, tekil devletler ile ilişkileri yürütmeye başlamışlardı. Bununla birlikte bu örgütlerin temel politikalarını, başta ABD olmakla birlikte güçlü batı ülkelerinin belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Savaş sonrası yıllarda Batı Avrupa devletlerinin sömürge imparatorlukları dağılırken, sayıları giderek artan AGÜ’lerin bu yol ile denetim altına alınması hedefleniyordu. Türkiyede kurulan bu örgütlere üye olarak, bu sistemin içine çekilmeye çalışılıyordu.

Bu süreçte kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılma isteği önünde var olan en büyük engel SSCB’nin önderliğini yaptığı Sosyalist Blok ya da Doğu Bloğu olarak da tanımlanan rakip bir sistemin varlığıydı. Savaşın kazanan ülkelerinden biri olan SSCB’nin etki alanını sınırlamak için Amerika kendi kutbununun gücünü arttırmayı hedeflemiştir. Özellikle ABD, soğuk savaşın patlamasıyla bu politikasını daha baskın duruma getirmiştir. ABD’nin, öncülük ederek oluşturduğu IMF, IBRD ve GATT gibi ulusüstü kurumların, askeri yardımların ve nihayet Marshall Planı çerçevesinde sağladığı iktisadi yardımların asıl amacı; kendi ulusal parası ile sermayesinin egemenliği kadar, batı bloğunun Sovyetler Birliği karşısında güçlenmesi de olmuştur (Kazgan, 2002:77-78).

2.İÇ ORTAM VE DİNAMİKLER

Cephede fiilen savaşmanın haricinde savaşın tüm iktisadi koşullarının yükünü yaşayan Türkiye Cumhuriyeti açısından 1946 senesinin gerek siyasi gerekse iktisadi yönden bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile Türkiye İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsız kalmayı başarmıştır. Bununla birlikte, Türkiye ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı büyük olumsuzluklara neden olmuştur. Savaş boyunca Türkiye’deki yatırımlar ve sanayi üretiminde daralmalar olurken, tüketim mallarına yönelik talep düzeyinde artışlar yaşanmıştır. Bu gerçekleştirmeler ekonomide fiyatların artmasına neden olmuştur. Uygulanan savaş önlemleri nedeniyle kamu harcamalarında artışlar yaşanmış, askeri alımlar artmıştır. Bu durum da bütçe açıkları ile üretim azalmalarına neden olmuştur. Tüm bu yaşananların neticesinde de uygulamaya konan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı askıya alınmak zorunda kalmıştır (Şenel Uzunkaya, 2019:178-179).

Siyasi olarak Türkiye’de mevcut tek parti döneminden, çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihide bu döneme denk gelmiştir. Milli Kalkınma Partisi (1945) ve Demokrat Parti (1946) Türk siyasi hayatına başlamış, Türkiye’de ilk kez tek dereceli seçimler 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmış, 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimler ile de iktidar el değiştirmiştir.

İktisadi olarak 1946 senesine dönüm yılı denmesinin temel sebebi; on beş yılı aşkın süredir kesintisiz olarak izlenen içe dönük ve dış dengeye önem veren ekonomi politikalarının yavaş yavaş azaltıldığı, ithalatın serbestleştirilerek büyük ölçüde artırıldığı; dış ticaretin ithalat lehine arttığı bir dönem olması, dolayısıyla dışarıdan çekilmeye çalışılan sermaye yatırımları, yardım ve kredi ile ayakta duran bir ekonomik yapının bu dönem ile birlikte yerleşmesidir. Serbestleşmeyi tercih eden dış ticaret rejiminin doğal sonucu olarak bu dönemde iç pazara dayalı bir sanayileşme modeli yerine dış pazarlara dönük, özellikle de tarım, madencilik, alt yapı yatırımları ve inşaat sektörü liderliğinde bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Kronik dış açıklar nedeniyle dışa bağımlı hale dönüşen iktisadi yapı, bu dönemin mirası olarak Türkiye ekonomisinin kalıcı bir özelliği olacaktır (Boratav, 2000: 340). Nitekim Marshall yardımları ile birlikte Türkiye’de dış ticaret serbest hale gelmiş, ithalat rakamları hızla artış göstermiştir. Dışa açılma ile birlikte ihracatta da artış görülmüş olmasına rağmen ihracattaki artış ithalatın gerisinde kalmış ve ülkenin cari işlemler dengesi bozulmuştur. Türkiye’de cari işlemler açığı problemi baş göstermeye başlamıştır. Buda zaten kırılğan bir hale gelen ülke ekonomisinde belirsizliğin daha da yükselmesine neden olmuştur (Şenel Uzunkaya, 2019:181).

Dönemin ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı A. Vandenberg yaptığı bir konuşmada; yapılacak ilk işin Amerikan halkının korkutulması olduğunu söylüyordu. Başta Amerika olmak üzere bütün dünyada Sovyetler Birliği ile onun ideolojik görüşü olan komünizm büyük bir endişeye dönüşmeliydi. Bu senaryoya uygun olarak Türkiye’de de Sovyetler Birliği bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştı bile (Boratav, 2000:340).

Ekonomide ise 27 Şubat 1946’da Kahire’de ve 7 Mayıs 1946’da da Ankara’da olmak üzere ABD hükümeti ile iki ayrı kredi sözleşmesi imzalanmıştır. 7 Eylül 1946’da IMF’ye üye olabilmenin ön koşulu olarak devalüasyon yapılmıştır. Yapılan devalüasyon dış ticarete korumacılığın gevşetilmeye sürecinin ilk adımıdır. Türkiye; IMF ve Dünya Bankası’na 11 Mart

1947 tarihinde üye olmuş, daha sonrasında Truman Doktrini’nin Türkiye gibi Avrupa ülkelerine Amerika tarafından yapılacak yardımını içeren Ekonomik İşbirliği Anlaşması da imzalanmıştır. İmzalanan anlaşma hiç bekletilmeden 4 gün sonra TBMM’de görüşülerek kabul edilmiş ve 13 Temmuz’da yürürlüğe girmiştir (Kılınçkaya, 2013: 136). Bu sayede Marshall Yardımları alınmaya başka bir ifade ile de verilmeye başlanmıştır.

Artık kapitalist sistemin tartışmasız yeni lideri Amerika Birleşik Devletleri idi. Türkiye’nin bu sistem içinde ve Amerika’nın etki alanı içerisinde yer alması ise savaş bitmeden çok önce kesinleşmişti. Artık büyüme dönemine giren kapitalist dünya ekonomisinin merkezlerinde yeniden serbest ticaret görüşü hakim konuma geliyor, sermaye hareketlerinin önüne konan engeller birer birer kaldırılıyor ve ABD kaynaklı dış yardım, uluslararası krediler ve sermaye yatırımları genişleme sürecinin önemli araçları olarak karşımıza çıkıyordu.

Savaş sonuna 1946 yılı ithalat miktarının iki katından daha fazla bir döviz rezervi olan 250 milyon dolarlık bir rezerv ile giren ve 1946 yılında da neredeyse 100 milyon dolara yakın bir dış ticaret fazlası veren Türkiye’nin hiç bir iktisadi mantığa uymayan yoğun dış yardım arama çabasına girmesi hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti hükümetleri dönemlerinde kesintisiz olarak ve aynı yaklaşım içinde sürmüştür (Boratav, 2000:341).

3.TÜRKİYE, ABD VE SSCB İLİŞKİLERİ

İki savaş arası dönemde genelde Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerden uzak duran ABD ve Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı’ndan dünyanın en güçlü iki devleti daha doğrusu iki süper gücü olarak çıkmışlardı. Tamamen birbirlerine zıt politik rejimlere sahip olsalar da bu iki devlet savaş boyunca Almanya’ya karşı iki müttefik olarak mücadele etmişlerdi. Savaş sona erdiği ve ortak düşman yenilgiye uğratıldığında ise ABD ve Sovyetler Birliği’nin görüş farklılıkları olan konular açığa çıkmaya ve bu iki devletin dünyanın farklı yerlerindeki çıkar çatışmaları gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.

Türkiye’nin İngiltere ile 1939’da resmi bir ittifak imzalamış olmasına rağmen II. Dünya Savaşı’na dahil olmaması en çok Sovyetler Birliği’ni kızdırmıştı. Türk yöneticilerin, Alman gemilerinin boğazlardan geçmelerine izin verirken aynı ayrıcalığı müttefik güçlerin donanmalarına tanımamaları Sovyet liderlerince neredeyse düşmanca bir davranış olarak algılanmıştı. Ayrıca, Rusların geleneksel “boğazlar yoluyla Akdeniz’in sıcak sularına inme” politikası için de en uygun zaman II. Dünya Savaşının bittiği dönemdi (Uslu, 2000:91).

3.1.SSCB’nin İstekleri

SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye Moskova Büyükelçisi Selim Sarper’e 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması’nın tek taraflı olarak uzatılmayacağını bildirdi. Savaş sonrası koşulların değiştiği, söz konusu anlaşmanın bu yeni duruma uygun bulunmadığını söyledi ve Türkiye ile oluşanyeni koşullara göre daha farklı bir anlaşmaya varmak için Sovyet tarafının görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

Türkiye’nde çekincesi, SSCB’nin bu anlaşmanın yenilenmesi için yine boğazlarda söz sahibi olmayı şart koşmasıydı ve bu sefer durum 1939’daki gibi değildi; karşı tarafın eli kuvvetliydi (Oran, 2002: 502). Türkiye 4 Nisan 1945’de Sovyetler Birliği’ne verdiği karşılık notasında SSCB’ye yeni anlaşma için öne süreceği koşulları sordu ve yapılacak tekliflerin inceleneceğini bildirdi.

7 Haziran 1945’e gelindiğinde Molotov, Sarper’e Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanabilecek yeni bir anlaşmanın Sovyetler açısından gerekli şartlarını bildirdi (Uslu, 2000: 91).

SSCB’nin öncelikli gündemi olan boğazlar konusunda Türkiye’nin kararlı bir tutum sergileyeceğini bekleyen Molotovsivasi olarak farklı bir strateji geliştirdi. Türklerin hiç beklemediği şekilde; Kars ve Ardahan’ın Sovyetlere verilmesini istedi. Görüşmede Türk tarafını temsilen hazır bulunan Sarper bu isteği kesin bir dille reddetti. SSCB’nin Kars ve Ardahan’ı pazarlık konusu olarak Türkiye’nin önüne sürmesi siyasi açıdan çok büyük bir hataydı. Oysa SSCB’nin masadaki öncelikli amacı kendisi açısından boğazlarda güvenliğin sağlanmasıydı. Türkiye, Sovyetlerin bu isteğinden sonra ABD’ne siyasi olarak daha çok yaklaşmaya başladı.

İlk görüşmenin ardından Dışişleri Bakanı Molotov 18 Haziran’da Türk heyetini, bir kez daha görüşme yapmak için çağırdı ve Sovyetler Birliği’nin isteklerini tekrarladı. Böylece Türkiye ile SSCB arasında 1925 Anlaşmasının yerini alacak bir dostluk anlaşmasının imzalanması olasılığı, tamamen ortadan kalkmış oldu (Oran, 2002: 502).

Sovyetlerin ısrarı ve istekleri karşısında Türkiye toprak bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığı bakımından büyük bir endişeye kapıldı. Türkiye tek başına dahi olsa askeri bir Sovyet saldırısına uğraması durumunda bu saldırıya karşı koymaya kararlı olduğunu çeşitli yollarla dünya kamuoyuna duyurmuştu. Türkiye, bununla birlikte gerek iktisadi ve gerekse askeri gücünü göz önünde tutarak, SSCB’nin karşısında tek başına kalmak istemediği için İngiltere ve Amerika’nın desteğini kazanmaya çalışmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1969:208).

Bu süreçte İngilizler, Türkiye'nin konumunu destekleyen açıklamalar yapsalarda, Amerikalılar konu hakkında herhangi bir tutum takınmamayı tercih etmişlerdir. ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Grew; ABD'nin hem Türkiye'nin hemde SSCB'nin görüşlerine saygı duyduğunu ve her iki ülkenin sorunlarını sulh içinde görüşeceklerini umut ettiğini belirtti (Uslu, 2000:91). Grew'a göre; Türkiye'nin durumu yakın bir tarihte Postdam'da buluşacak "Üç Büyükler" tarafından ele alınacaktı ve Başkan Truman bu konuda Dışişleri Bakanlığı'ndan bilgi istemişti. Truman'ın bu toplantıda Stalin ile yapacağı konuşma Amerikan hükümetinin şimdi yapabileceği bir teşebbüsten çok daha iyi bir sonuç verebilecekti. Bu bakımdan herhangi bir girişimde bulunmadan önce, Postdam Konferansı'nın sonucunu beklemek daha doğru olacaktı (Gönlübol ve Ülman, 1969:209).

3.2. Postdam Konferansı

17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında yapılan Postdam Konferansında, Sovyetlerin istekleri bir kez daha masaya geldi (Oran, 2002: 502). Bu konferans açıldığı sırada -Roosevelt'in kısa bir süre önce ölmesi üzerine- ABD heyetine yeni göreve başlayan Truman başkanlık ediyordu. Konferansın devam ettiği sırada İngiltere'de Churchill ve Eden seçimleri kaybetmiş, yerlerine Atlee ve Bevin gelmişti.

Sovyetlerin tartışmaya açtığı, Türk boğazlarının durumu, Postdam Konferansı'nda ele alınan önemli başlıklardan birisiydi. Hatta Sovyetlerin Montrö'de yer alan "Sovyet savaş ve ticaret gemilerinin boğazlardan diledikleri zaman özgürce geçmesini sağlayacak" şeklindeki değişiklik talebi bile konferans öncesi prensipte İngiltere ve ABD'nin desteğini sağlamıştı (Gönlübol ve Ülman, 1969:209).

Konferans görüşmelerinde İngiltere, boğazlarda Sovyetlerin istediği değişikliği destekleyebileceğini, ancak bunun Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozması gerektiğini bildirdi. Bu nedenle önerilen değişiklik taleplerinin çok boyutlu olarak ele alınması gerektiğinin altını çizdi. SSCB ise konferansta, halen geçerli olan Montrö'nün feshedilerek, Boğazların güvenliğinin SSCB ve Türkiye tarafından müştereken sağlanmasını bunun için de SSCB'nin bölgede üslerinin kurulmasını istedi. Sovyet tarafı boğazlarda üs isteğinin yanısıra, toprak isteğini de bir kez daha açıkladı.

Sonuç olarak; Postdam Konferansı'nda yer alan taraflar Sovyet istekleri karşısında bir ilerleme kaydedemeyip kesin bir karara varamamışlardır. Yinede konferans sonunda kabul edilen protokolün 16. maddesinde; toplantıya hükümetlerini temsil eden katılan temsilciler günün ekonomik ve siyasi şartlarına istenen cevabı vermeyen Montrö Sözleşmesi'nde değişikliğe gidilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardır (Ertem, 2009:380).

Truman, İngiltere'nin Türkiye'nin toprak birliğine yapmış olduğu vurgunun aksine, "toprak verme sorununun Türkiye ve Sovyetlerin kendi aralarında bir araya gelerek çözüm bulmaları gereken bir sorun olduğunu" düşünüyordu. Kısaca Türkiye, Sovyetler Birliği ile savaş sonrası dönem için pazarlıklarını sürdürürken, batı bloğunun desteğini istediği kadar alamamış ve SSCB'den gelen istekler karşısında tek başına kalmıştır (Oran, 2002: 503).

3.3. Değişen Amerikan Tutumu ve Missouri'nin Ziyareti

Postdam Konferansı sırasında Sovyetler Birliği'nin Sovyet-Türk sınırında kendi lehine değişiklik yapılmasını istemesi üzerine, bunun yalnız ilgili iki ülke arasında olan bir mesele olduğunu söyleyen ABD, bu konferanstan sonra Türkiye'nin toprak bütünlüğüyle yakından ilgilenmeye başlamıştır (Gönlübol ve Ülman, 1969:215). Çünkü Amerika için Türkiye'nin Sovyet etki alanına girmemesi önemlidir.

Postdam'da, Boğazların uluslararası su yolu statüsüne getirilmesini benimseyen Truman, Balkanlar'daki Sovyet varlığı arttıkça bu görüşünden uzaklaşmış, boğazların tamamen Türk egemenliğinde kalması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır.

Türkiye, 20 Ağustos 1945'de ABD ve İngiltere'ye bu konu ile ilgili birer nota vermiştir. Bu notada Türkiye, geçiş serbestisi ve boğazlarda barışın korunmasının Amerikan garantisine alınmasını, Boğazlara yönelik yapılacak yeni düzenlemenin Türkiye'nin egemenliğine engel oluşturmaması ve Sovyet taleplerinin sona erdirilmesi için girişimlere başlanması istenmiştir. Türkiye yaptığı bu hamle ile boğazlar konusunda SSCB yerine ABD ve İngiltere'ye güvendiğini ortaya koymuştur (Oran, 2002: 522-523).

ABD'nin Boğazlar konusundaki yeni tutumunu açıkça gösteren ilk somut gelişme, Postdam'da alınan kararlar uyarınca, ABD'nin 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye vermiş olduğu notaydı (Gönlübol ve Ülman, 1969:212). Buna göre ABD, savaş sırasında da tüm devletlerin ticaret gemilerinin Boğazları kullanabilmelerini; yine savaş sırasında Karadeniz'e limanı bulunan ülkelerin savaş gemilerinin, Birleşmiş Milletler (BM) kararının söz konusu olduğu durumlar dışında, Karadeniz'e girememelerini istemekteydi. ABD'nin bu isteklerinin Türkiye'nin egemenliğine zarar veren nitelik taşımaması, Ankara'yı rahatlatmıştı (Oran, 2002:523).

Bu sırada Amerikalı yöneticilere Orta Doğu'da SSCB davranışlarının tehlikeli bir durum almaya başladığını gösteren iki olay gerçekleşti. Bu olaylardan ilki, Sovyetler Birliği'nin 1945 Aralığında iki Gürcü Profesörün tezlerine

inanarak, Türkiye’nin doğusundaki bazı illerin kendisine bırakılması için açtığı kampanyayı arttırması, ikincisi de 1945-46 kışında yaşanan İran olayıydı (Gönlübol ve Ülman, 1969:215). Bu iki olay Amerikanın Türkiye’ye Boğazlar konusunda tam destek vermesine neden oldu. Postdam sonrasında SSCB ile çıkar çatışması yaşamaya başlayan Amerika, SSCB’nin bu tür hamlelerini yavaş yavaş Batı Avrupa’ya yayılma projesi olarak değerlendirmeye başladı. Amerika’ya göre Türkiye’yi tehdit edip İran’a müdahale eden Sovyetler Birliği, Amerika’nın ulusal menfaatlerine dünyanın her yerinde engel olma planını devreye koymuştu.

Yine ABD’ye göre Türkiye’nin yeniden imar edilen batı bloku içine “çekilmesi” gerekmekteydi. Bunun içinde en uygun yöntem Türkiye’de Sovyet karşıtlığı ile ilgili bir kamuoyu yaratılmasıydı. Bu süreçte öncelikle İngiltere ve Amerika’da sanki SSCB’nin Türkiye’den yeni istekleri varmış gibi haberler servis edilmeye başlandı. Bu haberler süratle Türkiye’de yankısını buldu ve Türkiye’de SSCB karşıtlığı hızla taraftar bulmaya başladı.

ABD’nin tutumunun değiştiğine yönelik ilk işaret, donanma en büyük gemilerinden biri olan Missouri zırhlısının, savaş devam ederken Washington’da vefat eden Türk Büyükelçi Münir Ertegün’ün cenazesini, 16 ay sonra İstanbul’a getirmek üzere Mart 1946’da New York’tan ayrılacağını açıklamasıdır. Ölen diplomatların naaşlarının savaş gemileri ile ülkelerine ulaştırılması eski bir nezaket kuralı olmakla birlikte, ABD’nin bu hareketinin SSCB’ye karşı yapılmış bir gösteri olduğuna şüphe yoktu (Gönlübol ve Ülman, 1969:216).

Türk kamuoyunda, Missouri’nin yolculuğu yakından takip edildi. Yazılı basın neredeyse hergün zırhlıdan haberler verdi. Zırhlının bu ziyareti anısına, Tekel idaresi tarafından “Missouri” adlı lüks bir sigara ve kibrit kutusu piyasaya sürüldü. İstanbul Belediyesi tarafından, Karaköy’den Beşiktaş’a kadar tüm sahil şeridi ve Beyoğlu’ndaki bazı evler ile dükkanlar aynı renkte boyatıldı. Çanakkale’den itibaren Missouri zırhlısının boğazlardan geçişi, binlerce kişi tarafından sahillerde tezahüratlar eşliğinde izlendi (Güler, 2004: 211-213). ABD, Missouri zırhlısını uzun bir yolculuktan sonra 5 Nisan 1946’da İstanbul’a demirleterek aslında Sovyetler Birliği’ne Türk Boğazlarının statüsünün kendi onayı alınmadan değiştirilemeyeceği mesajını veriyordu (Oran, 2002:525).

Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkinin değişmeye başladığını gösteren bir diğer gelişme ise Truman’ın Missouri’nin İstanbul’a geldiği 5 Nisan günü Chicago’da yaptığı konuşmada yaşandı. Truman, Amerika’nın bundan böyle uluslararası deniz ulaşımındaki engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi konumunun elverişsizliği yüzünden uluslararası liman ve su yollarına çıkmaktan mahrum kalmaması için çaba göstermeye devam edeceğini söyledi (Ertem, 2009:383).

4. TRUMAN DOKTRİNİ VE MARSHALL PLANI

4.1. Truman Doktrini ve Yardımın Kullanımı

SSCB ile ABD arasında savaş sırasında oluşan olumlu hava, 1947 başından itibaren yavaş yavaş kayboldu. Amerikan kamuoyunda hızla yayılan “kızıl tehlike” korkusu, yöneticilerin ve halkın Sovyetlere ilişkin düşüncelerinde yüz seksen derecelik bir değişime neden oldu. Bu büyük değişimin ilk göstergesinde, Başkan Harry Truman’ın 12 Mart 1947’de ABD Kongresi’nde yaptığı konuşmada, dünyanın iki ideoloji arasında bölünmenin eşliğinde olduğundan bahsetmesiydi (Oran, 2002:528).

Amerikan dış politikasında yeni bir çağın başlangıcı sayılan –ve sonradan Truman Doktrini olarak anılacak– bu tarihi konuşmasında Truman, kongre üyelerine Türkiye ile Yunanistan’ın durumu hakkında geniş bir bilgi vermekte, ABD’nin BM ilkelerine bağlılık ve saygısını belirttikten sonra, bu ilkere aykırı düşen Sovyet davranışları yüzünden ortaya çıkan dünya durumuna göz gezdirmekteydi. Truman konuşmasında; “ABD’nin dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından sarfedilen gayretler ve dış baskılara karşı koymaya çalışan bağımsız milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanısındayım” demektedir (Gönlübol ve Ülman, 1969:228).

Truman konuşmasının başında Yunanistan’a değinmiş, hemen ardından da Türkiye’den bahsetmiştir. Truman; Türkiye’nin ABD ve Batı dünyası için taşıdığı önemi vurgulayarak, bağımsız ve ekonomik açıdan istikrarlı bir ülke olan Türkiye’nin geleceğinin Yunanistan’ın geleceği kadar önemli olduğunu söylemiştir (Oran, 2002:529).

Konuşmasında özellikle SSCB’nin yayılcı politikalarına, komünizm anlayışının yıkıcılığına ve totaliter saldırganlığına vurgu yapıp, bu anlayışın çevrelenerek durdurulmasını, bunun için de dünyanın özgür halklarının desteklenmesi gerektiğini söyledi. Truman’a göre Doğu Avrupa kaybedildiğine göre bu noktadan sonra artık yapılması gereken İran, Türkiye ve Yunanistan’ında aynı sona uğramasının engellenmesiydi. Truman yaptığı konuşmada açıkça isim vermese de hep Sovyetler Birliği’ne ve komünist harekete göndermelerde bulunmuştur (Uslu, 2000:97).

Böylece 1947 yılından itibaren Truman; Yunanistan ve Türkiye’ye sadece askeri yardım yapmakla kalmıyor, aynı zamanda Amerikan dış politikasına “Sovyetler Birliği’ni Çevreleme Politikası”nı da getiriyordu. Truman’ın liderliğindeki bu yeni politika anlayışını, Sovyet tehdidinin bulunduğu tüm ülkelere yardım edilmesi şeklinde özetlemek yanlış olmaz. Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye’ye yapılan yardımlar bu tutumun ilk örnekleridir (Sander, 1989:207).

Bu nedenle de Truman, doktrinin süratle kongrede yasalaşmasını ve Yunanistan ile Türkiye'ye yardımların başlamasını istiyordu (Oran, 2002:531). Truman, kongrede yaptığı konuşmasında; kendisine Yunanistan ve Türkiye'ye toplam 400 milyon dolarlık askeri yardım yapmayekisinin verilmesini istemiştir (Sander, 1989:207). Truman tarafından verilen proje, Kongre üyeleri arasında geniş tartışmalara yol açmış, nihayetinde temsilciler meclisinde 107 muhalif oya karşılık 287 oyla kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947 tarihinde Truman yardımı başlamıştır (Eray Biber, 2020:316).

Buna göre Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım öngörülmüştür. Böylelikle hem Yunanistan ve Türkiye'deki Sovyet tehdidi önlenip yerine Amerikan etkisi arttırılacak, hem de Avrupa'daki Amerikan savaş malzemelerinin ABD'ye geri götürülmesi sorunu ortadan kalkacaktı (Oran, 2002:485).

Kongrede kabul edilen yasa uyarınca, yapılan yardım Türkiye ve Yunanistan tarafından, Amerikan Başkanı'nın onayı olmadan, amacı dışında kullanılmayacaktı. Ayrıca yardımın amacına uygun olarak kullanıldığını kontrol etmek için gelecek kişilere Türk ve Yunan hükümetleri gerekli bilgileri vereceklerdi. İlaveten Amerikan basın ve radyo temsilcilerinin, yardımın kullanılması konusunda kendi ülkelerinde serbestçe incelemeler yapıp bilgi toplamalarına da mani olmayacaklardı (Gönlübol ve Ülman, 1969:230).

Ayrıca kongrede yardım yasası görüşülürken Senatör Vanderberg'in girişimleri ile bir madde eklenmiş, Güvenlik Konseyi'nin veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun talep etmesi, Yunanistan ve Türkiye'nin artık yardım talep etmemesi veyahut ABD Başkanı'nın gerekli görmesidurumunda mevcut yardımın kesilmesi kabul edilmiştir. Yunanistan ve Türkiye'yeyönelik yardım kanununun kabul edilmesi Sovyetler Birliği'nde şiddetli tepkilerine yol açarken, Türkiye'de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1969:230).

Türkiye'nin Truman Doktrini'ni ve dolayısıyla Amerikan yardımlarını kabul etmesinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden ilki, Türkiye'nin şiddeti giderek artan Sovyet talepleri karşısında büyük bir endişeye yalnızlık hissine kapılmış olmasıydı. İkinci neden Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi koşullarla ilgiliydi. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı, modern orduların yeni teknolojik buluşlardan yararlanmasının önünü açmıştı, oysa Türk silahlı kuvvetleri daha çok konvansiyonel silahlara sahip piyade ve süvari birliklerinden oluşmaktaydı. Ordunun çağdaş biçimde modernize edilmesi için de Amerikan yardımları kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görülüyordu (Oran, 2002:533).

1947-1949 yılları arasında, askeri malzeme yardımları da dahil olmak üzere, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan toplam yardım tutarı 152,5 milyon dolar civarındaydı. Bunun 147,5 milyon dolarlık bölümü ordunun modernize edilmesi için kullanılırken, geriye kalan 5 milyon dolarlık kısmı ise olası bir Sovyet saldırısının durdurulabileceği hat olarak planlanan Torosların güneyi ile İskenderun Limanı arasındaki ikmal yollarının yapımında kullanıldı.

Doktrin çerçevesinde Türkiye'ye verilen askeri teçhizatın önemli bir bölümü savaş artığı konumundaydı. Buna rağmen, teçhizatın neredeyse tamamı İkinci Dünya Savaşının bitimine yakın üretilmiş olduğundan, Türk ordusunun elinde bulundurduklarından çok daha modern cihazlardı. Bu açıdan bakıldığında Truman yardımlarının, Türk ordusunun modernizasyonuna büyük katkı sağladığı söylenebilir. Fakat bu malzemelerin özellikle bakım ve onarım giderlerinin yüksek olması Türkiye'nin hem ekonomik hemde siyasi olarak dışa bağımlılığını arttırmıştır (Oran, 2002:534).

Ancak ABD'nin askeri yardımı başladıktan sonra Türk devlet adamları bu yardımların Türkiye'nin ekonomisi üzerinde beklenildiği kadar ferahlatıcı etkisi olmadığını görmüşler ve hoşnutsuzluklarını gizlememişlerdir (Gönlübol ve Ülman, 1969: 234). Zira ABD tarafından hibe olarak verilen 100 milyon dolarlık (280 milyon TL'lik) savaş artığı askeri malzemenin bakımı ve yedek parçaları için Türkiye bütçesinden yılda 400 milyon TL yani yaklaşık 143 milyon dolar ayrılmak zorunda kalmıştır (Güler, 2004: 218). Bu harcama kalemiyle Türkiye savaş bitiminde elinde tutmayı başardığı dolar rezervlerini çok kısa sürede tüketmiştir. Kısacası Truman Doktrini ile ABD'den temin edilen askeri malzemelerin yedek parça temini, Türk ekonomisine döviz bulma zorunluluğu çıkarmıştır (Sander, 1979:45).

Truman Doktrini'nin hayata geçmesiyle birlikte Türk toplumu da büyük bir değişime girmişti. Türk girişimciler Amerikan firmalarının ticari temsilciliklerini almaya başlamış, buzdolabından otomobile kadar pek çok Amerikan ürünü Türk pazarına serbestçe girmeye başlamıştı. "Amerikan Hayat Tarzı" tüm dünya ile birlikte Türkiye'yi de çok kısa sürede etkisi altına almıştı (Oran, 2002:536-537).

Zamanla Amerika'dan yapılan ithalat arttıkça, Türkiye'de dolar sıkıntısı daha da artmış ve dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Truman Doktrini'nin Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temellerini attığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.2. Marshall Planı

Amerikanın küresel çıkarları bakımından oldukça yararlı bir adım olan Truman Doktrini, başta Kuzey Atlantik Paktı Teşkilatı (NATO) ve Marshall Planı olmak üzere neredeyse tüm uluslararası anlaşmaların ilki olma özelliğini taşımaktadır. Nitekim, Truman'ın da dediği gibi "Truman Doktrini ile Marshall Planı her zaman için bir cevizin iki yarısı" olmuştur (Aydoğan, 2003:492).

4.2.1. Planın Ortaya Çıkış Sebepleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır kayıpları, birçok Avrupa ülkesinde yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntıları bir rejim sorunu haline getirmiş, iktisadi hayat durma noktasına gelmişti. Avrupa'nın geneli hastalıklar ve açlıkla boğuşuyordu. Siyasal ortam ise karmakarışık. SSCB; Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Yugoslavya'yı etkisi altına almıştı. Almanya doğu ve batı olarak ayrılmış, Yunanistan iş savaşı sorunu ile boğuşmaya devam ediyor, İtalya ve Fransa'daki komünist partiler kitlesel bir güce kavuşmuştu. Avrupa'daki seçmenlerde, komünist partilere yönelme eğilimi göstermeye başlamıştı.

Amerika, Avrupa'nın bu karmaşık durumundan rahatsızlık duyuyor ve dünyanın en eski ve büyük pazarının süratle eski günlerine dönmesi gerektiğine inanıyordu. Amerikalılar, savaş sonrası dönemde, Avrupa pazarlarına akacak ve süratle yatırıma yöneltebilecekleri büyük miktarda sermayeyi biriktirmeyi başarmışlardı (Aydoğan, 2003: 523). ABD, Dünyada tekrar istikrar sağlanmadan ve savaştan zarar görmüş ülkeler kendi kendilerine ekonomik istikrarı sağlamadan kendisi için uzun süreli bir barış ve refahı öngörmüyordu.

Amerika bu noktada başta Almanya, Fransa ve İngiltere'yi daha sonra da tüm Avrupa'yı artan biçimde siyasal ve ekonomik işbirliği içine almak istiyordu. Bu sayede Avrupa'yı bir araya getirerek, Sovyet ilerlemesini durdurmayı hedefliyordu. Buna ilaveten satın alma gücü düşen Avrupa, Amerika'nın üretimini ve dolayısıyla Amerikan ekonomisini de olumsuz etkilemekteydi. Amerika'da üretilen nihai malların satılabilmesi için ilk olarak Avrupa'nın iktisadi açıdan kalkındırılması gerekmekteydi (Oran, 2002: 538).

Marshall Planı tam olarak böyle bir iktisadi ve siyasi ortamda ortaya çıktı. Dünya ekonomisinin canlandırılması, ideolojik karşıtlıkların kontrol altına alınması, siyasal istikrarın tesisi ve giderek artan Sovyet gücüne karşı Batı Avrupa'nın güçlendirilmesi, Amerikan çıkarlarını yakından ilgilendiriyordu. ABD, Planı bu amaçlarla gündeme getirdi (Aydoğan, 2003: 523).

Amerika'da; ülkenin kendi federal yapısına benzer, her türlü ekonomik sınırlandırma ve hatta gümrük duvarlarından arındırılmış bir Avrupa'nın; başta refah düzeyi artacağı için komünizmin yayılmasına karşı koyacağı, daha sonra da Amerika'nın ekonomik çıkarlarının gerçekleşmesine hizmet edeceğine olan inanç giderek yükselmeye başladı. Avrupa ekonomisinin 1947 yılından itibaren kötüleşmeye başlaması, savaş koşulları gereği oluşan Sovyet-ABD ittifakının giderek kaybolması ve savaş sonrası kalıcı barışın oluşması için yapılan görüşmelerin bir türlü karara bağlanamaması, Amerikalı yöneticiler arasında bu düşüncenin iyice güçlenmesine neden oldu (Erhan, 1996: 276).

Amerika'nın beklediği formül, Dışişleri Bakanı George Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde 5 Haziran 1947 tarihinde yaptığı konuşmada ortaya çıktı (Armaoğlu, 1991: 165). Dışişleri Bakanı konuşmasında; Amerika'nın politikasının herhangi bir ülkeye yada doktrine karşı olmadığını, sadece açlık, yoksulluk ve ümitsizliğe karşı olduğunu söyledi. Amaçlarının, dünyadaki iktisadi hayatın tekrar canlandırılması olduğunu belirtip, bu sayede de özgür kurumların oluşmasını sağlayacak siyasal ve sosyal koşulların yaratılması olduğunu (Soysal, 1991: 286), bunun içinde Avrupa ülkelerinin öncelikli olarak birbirleriyle bir ekonomik işbirliğine girerek birbirlerinin eksikliklerini tamamlamaları gerektiğini, bu işbirliği sonucunda eğer bir açık meydana gelirse de ABD'nin bu açığın kapatılmasına dahil olacağını söyledi (Armaoğlu, 1991: 444).

Plan öncelikle Fransız ve İngiliz hükümetleri tarafından olumlu olarak karşılandı. Ardından diğer Batı Avrupa ülkeleri de benzer yaklaşımlar sergilediler. SSCB'nin tutumu ise farklı oldu. Pravda Gazetesi, planın Truman Doktrininin bir devamı olduğunu ve dolar yardımı yoluyla Avrupa'nın baskı altına alınacağını söyleyen yayınlar yapmaktaydı. Pravda Gazetesi'nde yer alan başyazıda bu yardım tasarısı başka ülkelerin iş içlerine karışmak olarak sayılıyordu (Ataöv, 1968:278). Yine de SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, İngiliz ve Fransız meslektaşları Bevin ve Bidault ile 27 Haziran 1947'de Paris'te bir araya gelerek planın uygulanabilirliği konusunu görüştü. Plan sayesinde Avrupa'nın ABD'nin denetimi altına geçeceğini düşünen Molotov, plana açıkça karşı çıkmamakla birlikte, Fransa ve İngiltere'nin kabul edemeyeceği bazı koşullar öne sürdü. Paris'teki üçlü toplantının başarısızlıkla sona ermesinden sonra, İngiltere ve Fransa; Sovyet yanlısı hükümetlerin iktidarda bulunduğu Doğu Avrupa ülkeleri de dahil olmak üzere (İspanya dışındaki) tüm Avrupa ülkelerini, planın ayrıntılarını görüşmek ve ABD'nin istediği bir Avrupa Kalkınma Planı hazırlamak üzere Fransa'ya davet etti. (Oran, 2002: 539).

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri Paris'te düzenlenen hazırlık toplantılarına katılmadılar. Molotov'un Marshall Planı tasarısını kabul etmeyerek 2 Temmuz'da Paris'ten ayrılması üzerine, 10 Temmuz'da Sovyetler Birliği ile Bulgaristan arasında bir ticaret anlaşması imzalandı. Bunu 11 Temmuz'da Çekoslovakya, 14 Temmuz'da Macaristan, 25 Temmuz'da Yugoslavya, 4 Ağustos'ta Polonya ve 26 Ağustos'ta Romanya ile imzalanan anlaşmalar izledi (Ataöv, 1968: 281).

Buna karşılık Fransa'da 12 Temmuz 1947'de buluşan Avusturya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan temsilcileri Avrupa'nın öncelikli ihtiyaçlarını belirlemek ve bunları gidermek için Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (CEEC) adında bir örgüt kurdular.

Bugüne kadar Avrupa tarihinde daha önce bu kadar çok ülke tarafından kabul edilen başka hiçbir ortak girişim olmamıştı (Erhan, 1996: 282).

Özetle ABD Dışişleri Bakanı Marshall tarafından ortaya atılan plan, özellikle Avrupa’da komünizmin yayılmasını önleyerek, İkinci Dünya Savaşı’ndan yıkımla çıkan Avrupanın eski günlerine dönmesine yardımcı olmak ve Sovyet saldırganlığını caydırmak amacı taşıyordu. Bununla birlikte plan, ABD’nin ekonomik ve politik egemenliğini pekiştirmenin yanında ABD’nin tüm dünyada liberal bir düzen oluşturmasına da yardımcı olacaktı. Gerçekten, savaşın hemen arkasından Fransa, İtalya ve Yunanistan’da yaşananların Sovyetlerden kaynaklandığı görüşü Avrupa’da ön plana çıktı. Çok geçmeden ABD Başkanı Harry Truman, Mart 1947’de komünizme karşı mücadele veren ülkeler için askeri ve ekonomik destek politikası çağrısı yaptı. Doğal olarak SSCB, Amerika’nın savaştan zarar gören Avrupa’nın iyileştirilmesi amacına karşı çıktı. Ayrıca etkisi altında olan Avrupa’nın doğusundaki ülkelerin bu plana katılmasını engelledi ve batı basın kaynaklarında bu programın aleyhinde bir kampanya yürüttü. Nisan 1948’de uygulamaya başlanan Marshall Planı, 1952 yılına kadar özellikle savaştan tahribatla çıkan Batı Avrupa ekonomilerini yeniden kurmak için ABD tarafından tasarlanmış bir proje olup; yardım miktarı konusunda kesin bir görüş birliği olmamasına rağmen toplam yardımın 13 milyar dolar civarında olduğu öngörülmektedir (Demir ve Tekir, 2018: 34).

4.4.2. Türkiye ve Marshall Planı

Türkiye, Fransa’da toplanan İktisadi İşbirliği Konferansı’na katılarak vekendi iktisadi durumu hakkında kapsamlı bir bilgi vererek hazırlanmış olduğu iktisadi kalkınma programını gerçekleştirmek için 615 milyon dolar tutarında dış yardım talep etmiştir (Erhan, 1996: 282).

Başlangıçta Amerikalı uzmanlar Türkiye’nin talep ettiği ekonomik yardımın tahsisi konusunda hiç istekli olmadılar. Çünkü ABD, Türkiye’nin aksine ekonomik kalkınması için ağır sanayi yerine, tarımsal bir sanayi öngören rapor hazırlamıştı (Özer, M.H. 2014: 437). Aynı raporda; Türkiye’deki yabancı yatırımların milli gelirin yüzde 5’ine ulaştığının, toplamyatırımların yüzde 90’ının merkezi hükümet tarafından, yüzde 10’unun ise özel sektör tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Amerikalı uzmanlar bu raporda Avrupa’nın genelinin aksine Türkiye’nin ekonomik durumunun oldukça iyi olduğunu belirtmişlerdir (Çınar, 2018: 336). Türkiye’ningerek maden gerekse tarım bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edebileceği belirtilerek, Türkiye’nin altın ve döviz stoklarının oldukça iyi düzeyde olduğu yine aynı raporda belirtilmiştir. Son olarak uygulamaya konan Marshall Planı’nın, özünde mevcut bir ekonomiyi geliştirme planı olmadığı savaştan büyük kayıplarla çıkmış Avrupa’nın yeniden kurulması için hazırlanan bir plan olduğu vurgulanmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1969: 236).

Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından Kongre’ye sunulan Türkiye özel raporunda; Türkiye ekonomisinin Avrupa’daki pek çok ülkeye göre daha iyi bir konumda olduğu, ulaşım olanaklarının sınırlı olmasının ise en büyük eksikliği olduğu yazılmıştır. Raporda, Türkiye’nin 1946 yılından itibaren dış ticaret açığı vermeye başladığının da altı çizilmiştir (Çınar, 2018: 336). Bu nedenlerle Marshall Planı ile ABD, Türkiye’ye Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etme görevi vermiştir. Planın ilk 15 aylık döneminde Türkiye’de madencilik ve tarım sektöründe kullanılmak üzere 58,9 milyon dolarlık bir yardım öngörülmüştür (Sander, 1979: 47).

ABD’nin bu kararı Türkiye’de hiç hoş karşılanmamış hatta bazı çevrelerde “bugün ekonomik bakımdan Türkiye’yi yalnız bırakan Amerika’nın daha sonra da politik bakımdan yalnız bırakabileceği” endişesi belirmiştir. Aynı şekilde muhalefette yer alan partiler de, bu durumun sorumluluğunu iktidarın yanlış tutumuna yüklemişler, hükümeti Amerikalılara yanlış ve eksik bilgi vermekle suçlamışlardır. Yükselen kamuoyu baskıları nedeniyle hükümet, Amerika’nın Türkiye’ye vermeyi düşündüğü yardımları tekrar gözden geçirmesini istemiştir (Gönlübol ve Ülman, 1969: 237).

ABD ise verilecek yardımlar ile tarımsal üretimin artırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi konusunda kararlıydı. Hatta bu isteğinin o dönem Türkiye’de uygulanan Kalkınma Planı’nda da yer almasını koşul olarak öne sürdü. ABD, Türkiye’nin bu sayede “Avrupa’nın Yeniden İmar Programı’na” katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelmesini istiyordu. Türkiye, artan ABD isteklerine daha fazla karşı koyamayıp, Amerikan taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Amerika’da Türkiye’nin Marshall Planı’ndan yararlanabilmesini kabul etti (Oran, 2002: 540).

Marshall Planı’nı, kredi sağlayıcı Amerikan merkezli Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) ile kredi alıcı Avrupa merkezli Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE –ki bu örgüt 1960’da Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’ne dönüştü–) yönetti. Ülkeler arası borç işlemlerini organize etmek için ise Export-Import Bank (Ex-Im Bank) kuruldu (Aydoğan, 2003: 524).

Amerika ile Türkiye arasında 4 Temmuz 1948’de Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve hemen arkasından Marshall yardımları verilmeye başlanmıştır.

Ancak yapılması planlanan yardım bazı önkoşullara bağlanmıştır (Sander, 1979: 49).Herşeyden önce Amerika, Türkiye’den yardımın amaçlarına uygun kullanılmasını istiyordu. Kaynakların nasıl kullanıldığınıAvrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü gözlemleyecek Türkiye’de örgütün faaliyetlerine yardımcı olacaktı. Türkiye; kamu ve özel sektör arasında rekabeti kontrol altına alarak, piyasalara girişlerin serbest olmasını sağlayacaktı (Oran, 2002: 541). Anlaşmanın yedinci maddesine göre ise her iki ülkede oluşan bu ekonomik iş birliğini geliştirmek için karşılıklı yayınlar yapacaklardı (Sander, 1979: 49).

ABD ile ilişkilerin arttığı bu dönemde, Türkiye’nin genel iktisat politikalarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Cumhuriyet kurulduğundan bu yana ilk kez bir hükümet, iktisat politikalarına dışarıdan yapılan müdahalelere karşı sesini çıkarmıyordu (Tezel, 1982: 224). Amerika ile yapılan anlaşmasının 8.maddesine göre Türkiye; Amerika’dan gelecek ve anlaşmanın koşullarına uyulup uyulmadığını denetleyecek özel bir Ekonomik İşbirliği Misyonunu kabul edeceğini açıkladı. Doğal olarak anlaşma bu haliyle Türkiye’de çok büyük bir tepkiyle karşılandı. Birçok aydın, anlaşmanın bu halini Osmanlı dönemindeimzalanan kapitülasyonlara benzetmişlerdi.

4.4.3. Yardımların Kullanılışı ve Sonuçları

Yardımların Türkiye’de nasıl kullanıldığına geçmeden önce, Marshall Planı yoluyla temin edilen yardımların şekillerine bakmakta fayda vardır. Söz konusu yardımları;direkt yardım, tiraj hakları ve teknik yardım şeklinde sıralamak mümkündür.

Direkt Yardım (Direct Aid) adı altında Amerika’dan doğrudan doğruya temin edilen dolar tahsisleri iki şekilde uygulanmaktadır. Böyle bir tahsis ya ödünç olur ya da hibe olur (Manioğlu, 1949, s.10). Ödünç olarak alınan yardımlar 1952 yılından sonra ödenmeye başlanacaktır. Bunların faiz oranları %2,5’dur. Hibe olarak alınan yardımların ise ileride ABD’ye geri ödenmesi söz konusu değildir. Bu yardımlarla yapılan mal ve hizmetlerin tamamı karşılığında, yardımdan istifade eden ülkenin merkez bankasından, kendi milli parasıyla bir karşılık fonu ayırması zorunludur. Bu paralar ECA’nın izni ile kamu yararına hizmet eden işlerde kullanılır (Oğuz, 1966: 11).

Tiraj hakları; Avrupa memleketlerinin kendi aralarındaki ticaret münasebetlerini geliştirmek için düşünülmüş ve düzenlenmiştir. Bu haklara dayanarak katılan ülkeler birbirlerinden mal ithal ederler ve bedelini ABD’den dolar olarak alırlar (Manioğlu, 1949: 10). Endirekt yardımda denilen tiraj yardımı başka bir ifade ile katılan ülkelerin birbirleri arasında yapacakları ihracat ve ithalatı karşılamak için sağlanan bir tür yardımdır (Dik, 2008: 956).

Teknik yardım kapsamında Marshall Planı’ndan istifade eden devletlerin, Amerika’dan getirecekleri teknik uzmanlarla, gene bu memleketlerin staj, tetkik gibi sebeplerle dışarıya gönderdikleri kimselerin gittikleri memleketlerdeki zorunlu masrafları derpiş (öngörme) edilmiş oluyor. Burada ödenen dolar karşılığı, o memleket parasının %95’inin tiraj haklarında olduğu gibi fona yatırılıp aynı şekilde sarf edilmesi lazımdır(Oğuz, 1966: 12).

1948-1952 yılları arasında Türkiye’ye Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımın toplam tutarı, tüm Marshall yardımlarının binde 36’sına denk gelen 352 milyon dolar civarındaydı. Bu tutarın 175 milyon dolarını Amerika’dan mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlar oluşturuyordu. Kalan 177 milyon dolarlık kısım ise OECD ülkelerinden mal satın alınması için tahsis edilen dolaylı yardımlardı. Bu yardımlar, aynı dönemde Türkiye’ye verilen 687 milyon dolar tutarındaki Amerikan askeri yardımlarının bile çok gerisinde kalmıştır.

Türkiye’ye gelen Amerikalı uzmanların görüşleri doğrultusunda yardımların yüzde 60’ı ziraatin geliştirilmesi için tarım alanında kullanıldı. İlk olarak ziraatın makineleştirilmesi için iki bin yeni traktörün ithali gerçekleştirilmiş, kaliteli tohum ve gübre kullanılmasına, silo ve soğuk hava depolarının kullanımına ve sulama tesisatının inşasına başlanmıştır(Özer,S., 2014: 65).

Özellikle zirai alanda makineleşmenin artması tarımsal rekoltenin artmasına sebep olmuştur. İlaveten kırsal üretim bölgelerini ticaret merkezlerine bağlamak için yeni yol yapımına girişilmiş, bu sayede bir yandan tarım ürünlerinin ve madenlerin pazara ulaşması diğer yandan da Türkiye coğrafyasının bütünleşmiş bir pazar olması sağlanmıştır. Uygulanan politikaların sonucunda ekim yapılan araziler genişlemiş, Türkiye ilk kez endüstriyel tarım ürünlerinde uzmanlaşmaya başlamış, tarımsal üretim ve dahası tarım ürünlerinin ihracatı artmıştır (Bozkurt ve Aytar, 2015: 342). 1953’de Türkiye, dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden birisi olmuştur. Öte taraftan tarım aletlerinin yurt dışından temin edilmesisebebiyle, tıpkı Amerikan askeri yardımlarında olduğu gibi Türkiye’nin dışa bağımlılığı artmıştır. Bu nedenle, uzun vadede yardımla verilen kaynağın çok büyük bir kısmı dolaylı olarak yine ABD’ye dönmüştür.

Türkiye’nin bu dönemde yaşamış olduğu dönüşümün tamamen Marshall Yardımları nedeniyle olduğunu düşünmek hata olacaktır. Türkiye hiç bir zorlayıcı sebep yokken kendi özkaynaklarını da Amerikalı uzmanların istediği biçimde kullanmıştır. Örneğin Türkiye’nin 1949 yılı bütçesinde yatırımlar için ayrılan 523 milyon liranın, 225 milyon lirası karayolu yatırımlarına, 125 milyon lirası da liman ve rıhtım inşasına tahsis edilirken, imalata ayrılan pay sadece 28 milyon lira düzeyinde kalmıştır(Oran, 2002: 542).Savaşın tahribatının azaltılması için verilen Marshall Yardımları ve hükümetin ulaşım politikasındaki değişim Türkiye’de karayollarının hızla gelişmesini sağlamış, maalesefdeniz ve demiryolu ulaşımı

ihmal edilmiştir. 1950'ye kadar uygulanan ulaşım politikalarında demiryolunu besleyecek, bütünlük bir sistem olarak öngörülen karayolları, bu tarihten sonra esas ulaşım sistemi olarak kabul görmüştür (Çetin vd., 2011: 133).

Sonuç olarak Türkiye Marshall Planı'ndan tahminlerinin çok altında istifade edebilmiştir. Bu yardımların kullanım alanları ve Türk ekonomisinin yeni temel hedefleri Amerikalı uzmanlar tarafından belirlenmiştir. Bunun sonucunda da Truman Doktrini ile gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir aşama olmuştur.

5. SONUÇ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden çok kısa bir süre sonra Türkiye, Sovyetler'in toprak ve Boğazlarda üs istekleriyle karşı karşıya kalmıştır. SSCB'nin bu taleplerine karşı kendisini yalnız başına savunamayacağına inan Türkiye, batıdan ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrası batı dünyasının lideri konumuna geçen ABD'den destek bulmaya çalışmıştır. Yine II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde, SSCB'ye karşı yeni stratejiler geliştiren Amerikada oluşturduğu bu yeni strateji ve kendi ulusal çıkarlarının gereği olarak Türkiye'ye yardım etme kararı almıştır. Ve ABD bu kararını 1947'de yayımladığı Truman Doktrini ve 1948'de hayata geçirdiği Marshall Planı çerçevesinde uygulamıştır.

Dönemin Ekonomi Bakanı Tahsin Demir Balta, Amerika'nın memleketimize vereceği kredinin ülke sanayisinin gelişimini sağlayacağını ve böylece memleketimizin bir çok yeni sanayi tesisine kavuşacağını, sanayi kalkınma programının bundan sonra daha süratle tatbik edilmesi yolunda yüreyeceğini söylediysede, bunun böyle olmadığı açıktır. Aksine daha önce değinildiği gibi Marshall Planı'nın kredileri kullanılarak tarıma büyük yatırım yapılmış, yeni alanlar tarıma açılmış, 1945 yılı başında yaklaşık bin olan traktör sayısı, bu krediler kullanılarak ABD'den getirilen traktörlerle birlikte 40 bine çıkmış, Türkiye'de tarımda makineleşme artmış, elverişli hava koşullarının da etkisiyle tarımsal üretim hızla yükselmiştir (Coşar, 2005, s.33). Buna karşılık demiryolu yapımı durdurulmuş; karayolları ve liman-rihtim gibi gerek ihracatın, gerekse o dönemde Türkiye'ye üsler kurmaya başlayan ABD ordusunun kullanacağı tesislere başlanmış ve sınırlama terk edilmiştir (Oran, 2002, s.488).

Oysa ABD'li bürokratlar gerçek amaçlarını hiçbir zaman gizleme zahmetine bile girmemişlerdir. Marshall Planı Türkiye Özel Misiyonu Başkanı Russell Dorr; "Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikalarını, işçilerini beslemeye yardım edecektir. Hür dünyanın kuvvetlenmesi ise Türkiye'de istihsalin artmasıyla, Türkiye'nin dostlarına yapacağı gıda, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir" demiştir (Sander, 1979, s.49).

Nitekim ABD Senatosunun 1956 Raporunda ABD'nin yapmış olduğu yardımın başkalarının çıkarı için yapılmadığı açıkça belirtilmiştir. Aynı raporda, ne Amerika sadaka veren bir kuruluş ve ne de ekonomik yardım Amerikan halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır, denmiştir. Teknik yardımın, Amerika'nın dış politikasını yürütmek ve ulusal çıkarlarını dışarıda geliştirmesi için uygulanan araçlarından sadece biri olduğu vurgulanmıştır (Sander, 1979, s.42).

Oysa Türkiye ile aynı dönemde Marshall Planı'ndan yararlanan Avrupa ülkeleri planın olumsuz etkilerinden kendilerini kurtarmışlardır. Türkiye ise maalesef bu olumsuz etkilerden kendisini kurtaramamıştır. Türkiye'de özellikle kredilerin verimsiz kullanılması, uluslararası ilişkilerdeki yetersizlik hali ve dünyada yaşanan dönüşüme ayak uydurulamaması gibi sebepler, ulusal ve uluslararası politikaların yürütemez hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda Marshall Planı; Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte Türkiye'de ekonomik alanda uygulamaya konan Kemalist politikalarından kopmanın bir aracı olmuş ve ülkenin dışa bağımlılığını arttıran bir plan olarak uygulanmıştır.

KAYNAKÇA

- ARMAOĞLU, Fahir (1991). Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir (1994). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ATAÖV, Türkkaya (1968). "Marshall Planından NATO'nun Kuruluşuna Kadar: Soğuk Harb", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt:23, Sayı:03, 275-310.
- AYDOĞAN, Metin (2003). Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye (Cilt II), Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Korkut (2000). Çağdaş Türkiye (1908-1980), Cem Yayınevi, İstanbul.
- BOZKURT, İbrahim ve AYTAR, Halil İbrahim (2015). "II. Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Ekonomiye Eklemlenme Sürecinde Türkiye'nin Deniz Ticareti ve Liman Politikası (1945-1960)", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XV/31, Güz, 333-357.

- ÇETİN, Birol. BARIŞ, Serap ve SAROĞLU, Serap (2011). “Türkiye’de Karayollarının Gelişimine Tarihsel Bir Bakış”, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt:1, Sayı:1, Güz, 123-150.
- ÇINAR, Yusuf (2018). “Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye”, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:16, Sayı:2, 325-350.
- COŞAR, Nevin (2005). “Domokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt:60, Sayı:01, 29-58.
- DEMİR, Nesrin ve TEKİR, Osman (2018). “Marshall Planı, Yeni İpek Yolu Projesi ve Çin-ABD Rekabeti”, İNİJOSS:İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 32-45.
- DİK, Esra (2008). “1948: Marshall Planıyla “Hür Dünya”ya Giriş”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi:3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması:TİDATA, Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1940-1949, 947-1060.
- ERAY BİBER, Tuğba (2020). “II. Dünya Savaşı Sonrası ABD Politikalarının Türkiye-Yunanistan İlişkilerine Etkileri (1946-1954), Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Vol VII (2), 313-342.
- ERHAN, Çağrı (1996). “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt:51, Sayı:1-4, Ocak-Aralık, 275-288.
- ERTEM, Barış (2009). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:12, Sayı:21, 377-397.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve ÜLMAN, Haluk (1969). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965), Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara.
- GÜLER, Yavuz (2004). “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri (1945-1950), Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:2, 209-224.
- KARABAĞ, Hacer (2021). “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Tarım Politikaları ve Az Gelişmiş Ülkeler Tarımsal Ekonomisi Üzerindeki Etkileri (1945-2000)”, Uludağ Üniv: Fen-Edebiyat Fak. Sos. Bilimler Dergisi, 22 (40), 253-299.
- KAZGAN, Gülten (2002). Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KILINÇKAYA, Derviş (2013). “Marshall Planı ve Milli Prodüktivite Merkezi’nin Kuruluşu”, Hacettepe Üniversitesi: Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar (18), 131-146.
- MANİOĞLU, Kenan (1949). Türkiye’de Marşal Planı (1948’den 1949 yılı sonuna kadar), Devlet Bakanlığı Basınevi, Cilt 9, Ankara.
- OĞUZ, Orhan (1966). Marshall Planı (Konferans), Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.
- ORAN, Baskın (2002). Türk Dış Politikası (1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, Mehmet Halis (2014). “The Effects of the Marshall Plan Aids to the Development of the Agricultural Sector in Turkey, the 1948-1953 Period”, International Journal of Economics and Financial Issue, Vol:2, No:2, 427-439.
- ÖZER, Sevilay (2014). “Demokrat Parti Dönemi Zirai Makineleşme Hareketi ve Sonuçları”, Süleyman Demirel Üniversitesi: Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:31, Nisan, 61-80.
- SANDER, Oral (1979). Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964), Ankara Üniversitesi, SBF Yayınları, Ankara.
- SANDER, Oral (1989). Siyasi Tarih – I. Dünya Savaşının Sonundan 1980’e Kadar, İmge Kitabevi, Ankara.
- SOYSAL, İsmail (1991). Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlılıkları (1945-1990), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SÖNMEZ, Sinan (1998). Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, İmge Kitabevi, Ankara.
- SUVLA, Refü (1949). “Türkiye ve Marshall Planı”, İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 10, Sayı:1-4, 145-165.
- ŞENEL UZUNKAYA, Seçil (2019), “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Ekonomisi ve Marshall Planının Ekonomiye Etkileri”, Ekonomi, İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, 176-185.
- TEZEL, Yahya Sezai (1982). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.
- USLU, Nasuh (2000). Türk Amerikan İlişkileri, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara.